

lets over den Leidschen schouwburg in de achttiende eeuw

<https://hdl.handle.net/1874/234049>

Baron D. A. Scheller

Vanda Schyver

"PAMPIERE WERELD"
SALOMON S. MEYER
Antiquariaat-Graphiek
Hebraica-Judaica
Kalverstr. 12 Amsterdam-C.
(Ing. Jonge Roelensteeg 2a)
Telefoon 244710-715782

mm 10536

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

Instituut voor Theaterwetenschap
der R.U. te
UTRECHT

OVERSEER
Van gebiedsbibliotheken

4 30 A 12
XXI

KJ 1703

IETS OVER DEN LEIDSCHEN SCHOUWBURG
IN DE ACHTTIENDE EEUW.

I.

»Belofte maakt schuld» zegt een Ond-Hollandsch spreekwoord. Deze twee naamwoorden zou men ook van plaats kunnen doen verwisselen, zonder aan een *paradox* het aanzijn te geven; want zoo belofte schuld maakt, de schuld doet niet zelden belofte geboren worden, zooals het woord »promesse» in ons handelsrecht reeds genoegzaam aanduidt. Ook ik ondervond de waarheid dier bewering, toen ik den ijverigen Uitgever van dit jaarboekje eene bijdrage daarvoor toezeide, en toen de tijd van vervulling der toezegging gekomen was, in plaats van het beloofde, eene nieuwe belofte zond, aan welke ik bij deze gevolg geef.

Gelukkigerwijs voor mij, dat ik geene uiterst belangwekkende bijdrage had toegezegd, want dan zou ik alweer *in mora* moeten gesteld worden, daar het stukje, dat ik aanbied, eenvoudig dient om mijn woord in te lossen en ik dus al dadelijk eene verontschuldiging bij de hand heb, indien een man »van den scherp en zwaarde», of liever van de scherpe penne, het door mij hier geschrevene mocht begroeten met de vriendelijke uitspraak, die Robertus Nurks hooren deed, toen hij den ongelukkigen Hildebrand zijne gewaarwordingen, opgewekt door het zien van zijn reisgezelschap, ten beste gaf.

Toch heb ik nog eene andere reden dan het inlossen van

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

2968 535 5

een gegeven woord, om deze bijdrage in te zenden. Ik meen namelijk, dat dit jaarboekje ook bestemd is steenen of steentjes aan te brengen, waaruit eenmaal het gebouw eener volledige geschiedenis van het Nederlandsch tooneel zoude kunnen worden opgetrokken, en, is deze meening juist, dan volgt hieruit dat de Leidsche Schouwburg niet geheel onbesproken kan blijven. 't Is waar, dat het aloude Lugdunum Batavorum zich niet mag beroemen op daar woonachtig geweest zijnde en tot groote talenten grijpde acteurs of actrices; dat het zich moest behelpen met de kruimkes, die van de tafels der Amsterdamsche of Haagsche rijken vielen; maar die kruimkes werden in vrij grooten getale gestrooid en strekten ten voedsel aan honderden mannen en jongelingen, die er eene liefde voor kunst en poëzie aan te danken hadden, welke hen in gewichtige betrekkingen des levens bijbleef. Waar het personeel der Schouwburg-bezoekers niet geteld maar gewogen werd, zou wellicht geene stad in Nederland Leiden kunnen evenaren, veel minder overtreffen. Velen onzer hooge staatsambtenaren en voorname letterkundigen, onzer geneesheeren en predikanten, onzer rechtsgeleerden en docenten hebben den vloer van »den bak" doen trillen onder het angstverwekkend *applaus*, waarmede een gevierde kunstenaar of beminnelijke *artiste* werd begroet, en een Homerisch gelach aangeheven, als een »Priester zonder roeping", een

»*Allumeur de quinquet, qui voudrait être acteur*", op de planken verscheen, om er zijne onbeholpenheid ten toon te stellen en verveling in het rond te verspreiden.

En daarom vraag ik eenige oogenblikken uwe aandacht voor de steentjes, die ik, met oppermans-achtige bescheidenheid, aan het oordeel van den metselaar der toekomst onderwerp.

II.

In Leiden stond de wording van het tooneel in een nauw verband met het bestaan en verval der »Kamers van rhetorische», die vooral in de tweede helft der zestiende eeuw in vollen bloei waren, zooals blijkt uit tal van geschriften, in dat tijdvak verscheenen, en de prijskampen, hier ter stede uitgeschreven en gestreden, waarbij de onvermoeide Stads-secretaris en Notaris Jan Van Hout zich niet weinig weerde en uitstekende diensten bewees. Trouwens, hij was de eenige niet onder Leidens hooggeplaatste personen, die zich in de rij der »Rhetorizynen» schaarde, en vooral de »Witte Acoleykens», onder de zinspreuk »Liefde is 't fundament», mocht er zich op beroemen, tal van regeeringspersonen onder hare leden te tellen.

En waarlijk, afgezien van het genot dat »de oefeninghe der poëterije» aanbood, was het eene daad van staatsmanswijsheid dier regenten om tegenover de macht der tamelijk heerschzuchtige predikanten eene andere te stellen, die, even goed als de kansel, uit het volksleven ontstaan en in dat leven geworteld was. Die macht was het tooneel, hetzij op markt en plein, hetzij later in den meer gemak aanbiedenden Schouwburg. Waar het een Jan Jansz. Den Talingh in het hoofd mocht komen van den predikstoel »Die van den Gherechte» als »epicureesche zwijnen» te betitelen, stond een Van Hout, beter nog een Piero »Gerechtsboô zijner Stadt en Rhederijckerszot», gereed den geestelijken heeren vermaningen toe te dienen, welke ten doel hadden: hen naar het zuiver geestelijk domein terug- en van het wereldlijk gebied af te dringen.

Dan ook hier zou het overbekende woord van den epigrammendichter Owen, het: »De tijden veranderen en wij met hen» blijken waarheid te zijn. De goede dagen van Jan

Direxz Van Noortsant, »Keiser van de kamer: Lyeffde is 't fundament", en Pieter Van Longespée, die dezelfde hooge betrekking bij de Kamer: »In Lyeffden groeiende" vervulde, waren voorbijgegaan; toen in 1618 en 1619 de Rederijkers-kamers, onder bedekte woorden, de mistastingen en gebreken van de leden der regeeringen begonnen aan te vallen of aanschouwelijk te maken, en de overheid aanving te begripen, dat het niet langer mogelijk voor haar was »de maet te slaen", op welke de »Rhetrozynkens" te dansen hadden. Eerst scherpe plakكاتen, toen het onthouden van vroeger verleende gunsten, waren het gevolg van dat begrip, zoodat de vroeger bloeiende kamers langzamerhand te niet gingen en het ook hier was:

»Le combat cessa faute de combattants".

III.

En hoe stond het inmiddels te Leiden met het toen in andere groote steden reeds bloeiende tooneel?

Ik moet hierop het antwoord schuldig blijven. Wel schijnt het, dat er voor de stichting van den Schouwburg reeds eene vereeniging van acteurs, wellicht leden eener liefhebberij-komedie, zooals wij het zouden noemen, bestond, omdat Van Mieris in zijne beschrijving van Leiden gewaagt van den tooneelspeler J. Van Rijndorp, die in 1705 leefde en in zijn oog den lof verdiende van te zijn »een bezadigde stedeling, wiens bescheiden gedrag bekend was"; maar hij voegt er verder niets bij, dat 's mans kunstvaardigheid in het licht doet treden, wellicht, opdat aan de bekende bescheidenheid geen nadeel mocht worden toegebracht. In een ander nameloos geschrift hooren wij van hem gewagen als van een groot dansmeester, die in zijn leven echter een

zeer verkeerden pas uitvoerde, namelijk: op den dag, toen hij Juffrouw Van Rijndorp ter vrouwe nam, reden waarom hij dan ook alweer de bescheidenheid had, zich terug te trekken in eene andere woning, waar hij weigerde zijne, naar 't schijnt vrij boosaardige, wederhelft te ontvangen. Dit was echter nog niet het geval in 1704, toen hij zich wendde tot »de Edel Groot Achtbare Heeren Die van den Gerechte der stad Leiden», te kennen gevende, „hoe dat hij Suppliant op eene reedelijke conditie seer gaerne met HEd. Groot Achtb. zoude handelen, nopens het optimmeren ende appropriereen tot een Schouwburg van het leedige erf op de Oude Vest, alwaar de mousterije is afgebrand, verzoekende dat HEd. Groot Achtb. te dien einde eenige favorable conditiën gelieven te laten opstellen en den Suppliant daarop mondeling te hooren.”

Uit eene marginale aantekening, op dat request gesteld, blijkt, dat eene commissie uit »den Geregte» met Van Rijndorp »over en wederover» gesproken had, dat de goede verwachting, die men koesterde, dat de suppliant en de zijnen zich ook in de toekomst met »alle vereijste modestie en behoorlijkheid, zooals goede ingezetenen betaamt, zouden gedragen», de Heeren had doen besluiten, den genoemden Van Rijndorp, »zijne huysvrouw en kinderen» toe te staan op den grond der zoo-even genoemde mousterij te maken en behoorlijk te onderhouden »een bequaam gebouw», zooals de Caart, daarvan gemaakt en aan de Heeren Van den Geregte vertoond, aanwees; wel beter, maar niet slegter, hebbende een groot portaal met twee deuren, ofte in twee gedeeltens openslaande deuren aan het water, ende twee bijzondere deuren in de steeg, daarnevens aangelegen; »welk gebouw zoude dienen om aldaar op het tooneel te vertoonen ende te spelen allerhande soorten van zedige, deftige

ende onaanstootelijke treur- ende blijspeelen ende geene andere." Verder werd aan de familie Van Rijndorp, »haarluyder leven lang gedurende gepermitteerd" die tooneelvertooningen te doen plaats hebben gedurende »tweemaal drie maanden in het jaar, te weten: van omtrent de Meysche kermis voor den tijd van drie maanden; ende van omtrent de maand October voor gelijke drie maanden. Ende dat op vier bijzondere dagen in de week, te weten: des Maandags, Dinsdags, Vrijdags en Saturdags alleen ende op geen andere daagen als in de kermisweek, wanneer de geheele week door gespeeld zal mogen worden". Bovendien zouden de acteurs drie honderd gulden 's jaars moeten betalen aan het »Arme Weesenhuys", te Leiden, en moeten »respecteeren de Hoogtijden ende weeken van voorbereydinge ende uytheelinge van het Nagtmaal, zooals Burgemeesteren zullen oordeelen te behooren". Die Burgemeesteren behielden zich echter het recht voor, »om bij opkomende, gansch ongelukkige en fatale tijden" het vertoonen van treur- en blijspelen, ook op anders niet in het verbod begrepen dagen te verbieden en werden door »Die van den gerechte" gemachtigd om den der stad behoorenden grond van de afgebrande mouterij aan Van Rijndorp, zonder betaling van kooppenningen of kosten, over te dragen; terwijl bovendien voor een zesetal jaren vrijstelling werd verleend van de »ordinaris en extra-ordinaris verponding", die voor het eerst in 1711 over het pand zou worden omgeslagen. De Edel Groot Achtbaren gingen nog verder. Zij zeiden aan Van Rijndorp eene premie toe van vijf honderd gulden, »eens uyt te tellen" bij het begin van den opbouw en beloofden, dat zoo lang hij, zijne vrouw en kinderen in leven waren, aan geene andere personen verlot tot het geven van tooneelvoorstel-

lingen zou verleend worden, en ten blijke, hoezeer het hun ernst was met hunne dus betoonde bewijzen van belangstelling, voegden zij er de bepaling bij: dat de bouw van het huis zoude moeten worden aangevangen »in den voortijd'' van het jaar 1705 en daarmede geregeld moest worden voortgegaan, waartoe de timmerman Dirk van Soest — waarschijnlijk de bouwmeester van den nieuwen Schouwborg — zich borg moest stellen.

Het is mij niet mogen gelukken, het tijdstip vermeld te vinden, waarop de Schouwborg voltooid en geopend werd. Wij vooronderstellen echter, dat dit in de maand October 1705 zal geschied wezen, en dat »Leidens ontzet'', van Reinerus Bontius, dat te dien tijde zoozeer in den smaak van het publiek viel, zal gebruikt zijn, om het Leidsch tooneel op waardige wijze in te wijden.

Moet ik mij ten deze tot eene gissing bepalen, even weinig is mij bekend omtrent de innerlijke waarde van het tooneelgezelschap, dat op den nieuwen Schouwborg de eerste vertooningen gaf. Het eenige licht, daarover ontstoken, straalt uit een brief zonder dag- of onderteekening, waarvan een afdruk voor mij ligt, en waarin Juffrouw Van Rijn-dorp, die toen 72 à 73 jaren oud moet geweest zijn, wordt geschetst als eene vrouw »gerimpelt van weezen, geel van couleur, hetgeen zij door blanketsel tracht(te) te verbergen'', en van haar verklaard wordt: »Men zegt, dat zij in haar jeugd een groot actrice is geweest''. De briefschrijver be-toont zich te dien aanzien zeer ongelooftig; maar aangezien uit geheel dit nameloos, dus niet zeer betrouwbaar geschrift, blijkt van eene zucht tot beleedigen, die niet schroomt in het huiselijk leven door te dringen om den gehaten persoon te treffen, meen ik mij althans op zijne waarheids-

liefde te kunnen verlaten, waar hij doet uitkomen, dat zijn slachtoffer indertijd eenige reputatie als actrice genoot. Wij zouden dus van dien brief, welke geacht wordt aan een tooneeldirecteur geschreven te zijn, verder zwijgen, ware het niet, dat daarin eenige bijzonderheden voorkomen, welke het Leidsch tooneel in de achttiende eeuw kenschetsen.

Omtrent Leiden zelf wordt gezegd: »de stad is niet volkrijk en de gegoedste lieden hebben hunne gezelschappen of concerten, die zij niet gaarne breeken". De »burgerman" wordt daarin afgeschilderd als iemand, voor wien de prijs zoo laag zou moeten gesteld worden, »dat men hem voor niet liet passeeren",... iets wat natuurlijk te minder opging, wanneer men bedenkt, dat de Directeur te betalen had aan de Armen twee stuyvers en aan de eigenaresse van den Schouwburg (Juffrouw Van Rijndorp) drie stuyvers van ieder persoon, die de voorstelling bijwoonde; welke laatste betaling echter tot de helft gereduceerd werd voor de bezoekers, welke zich met eene staanplaats tevreden stelden. Om nu te beoordeelen, in hoeverre deze uitkeeringen al dan niet te bezwarend waren voor de ondernemers van publieke vermakelijkheden, zouden wij niet slechts de prijzen der plaatsen, maar ook de meerdere of mindere opkomst moeten in aanmerking nemen,... eene becijfering, waarvoor ons alweder de maatstaf ontbreekt.

En hiermede is mijne bijdrage ten einde.

»Dunnetjes!" hoor ik uitroepen door iemand, die aan iets vloeibaars denkt bij het lezen dezer regelen, en ik geef het hem gewonnen. Hij oefene echter eenig geduld. Bij een diner gaat immers altijd de soep andere gerechten vooraf.

Leiden, 22 Juli 1875.

J. M. E. DERCKSEN.
